

مهر شهیدان

به روایت غیر شیعیان (رویکردی کتابشناختی)

خوشتر آن باشد که سر دلبران
گفته آید در حدیث دیگران

مولانا

بسیاری از بینش‌ها، باورها و گرایش‌هایی که گاه می‌پنداریم از اختصاصات شیعیان است، چون نیک بنگریم چندان فطری و انسانی، و اسلامی و الهی و خلاصه حق‌گرایانه است که دیگر مسلمانان و حتی پیروان مذاهب و ادیان توحیدی دیگر نیز به نوعی بدان باورمندند یا دست کم با آن به گونه‌ای همراهی و همدلی دارند. گرایش به اهل بیت پیامبر (ص) خصوصاً علی(ع)، فاطمه (س)، امام حسین(ع) و عاشورا، اصل مسأله غدیر و مسأله مهدویت و موعود جهانی نمونه‌ای از این گونه باورهای فرافرقه‌ای و حتی فرادینی است.

چه بسیارند کتاب‌ها، مقالات و آثار و اشعاری که پیرامون هریک از این موضوعات پدید آمده و شیعیان به طور مستقیم در هیچ یک دستی نداشته‌اند! علامه امینی، صاحب دانشنامه کبیر الغدیر، تلاش سترگی درباره اثبات اصل واقعه غدیر و مفاهیم و بازتاب‌های آن، همه بر مبنای منابع و روایات غیرشیعه کرد و بایسته است که همین کار ارجمند درباره اهم آموزه‌های دیگر امامان شیعه و از جمله موضوعاتی که یاد کردیم، انجام گیرد و آن‌قدر آثار گران‌قدر در این ابواب موجود است که این کار به خوبی میسر است. در این مقال به نمونه‌هایی از همین موارد درباره امام حسین(ع) و واقعه کربلا خواهیم پرداخت و تفصیل را به کتابی وامی‌نهیم که در همین باره بخش عمده آن تألیف شده و به یاری خداوند به زودی راهی چاپخانه خواهد شد.

واقعیت این است که از پیش از وقوع واقعه عاشورا در روایات پیامبر (ص) و علی(ع) از آن خبر داده شده و این سخنان در کتاب‌ها

○ حسین علیزاده

اشاره:

این مقاله در دو بخش ارائه شده است. بخش اول شامل مروری کلی در ۱۲ قسمت بر فهرستی از انواع کتاب‌ها و نوشته‌ها و شعرها و سخنان غیر شیعیان درباره امام حسین(ع) است. بخش دوم برگردانی است از مقاله‌ای عربی از کتابشناسی برجسته فقید سید عبدالعزیز طباطبایی که شامل تعدادی از مقتل‌های مهم و کهن از اهل سنت است و شاهد و نمونه‌ای تفصیلی‌تر بر گزارش اجمالی اول تلقی می‌شود و چون تاکنون ترجمه نشده بود، اینک تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد.

و منابع اسلامی، از جمله منابع اهل سنت موجود است. پس از آن واقعه بزرگ و تکان‌دهنده نیز، بازتاب آن چنان گسترده و فراگیر بود که جهان اسلام را فراگرفت و غیرمسلمانان مجاور یا ساکن در سرزمین‌های اسلامی به ویژه مسیحیان را تحت تأثیر قرار داد و روایاتی مشهور دال بر این است که از جمله جاهایی که اخبار آن واقعه و پیامدهایش به آنها رسیده، اماکنی از مسیحیان در مسیر عبور اسیران اهل بیت به دمشق و پیروان اهل کتاب در سرزمین شام (مجاور رومین) بوده است، به ویژه که یزید دارای روابط حسنه‌ای با مسیحیان بوده و برخی از آنان چه به صورت مشاور و چه به عنوان سفیر و غیره در دربارش هم حضور داشته‌اند.

بنابراین از پیش از آن واقعه تا امروز و یا لاقلاً از روز واقعه تا امروز در این باره هزاران حدیث و نقل و خبر و روایت و اشارت و داستان از غیر شیعیان رسیده است و در منابع بسیاری مضبوط است. و می‌توان به آسانی به دست آورد که تا امروز هزاران کتاب و مقاله و شعر و... در این باب از سوی غیرشیعیان پدید آمده است. کتابها و منابع و مدارک و حتی معتبرترین متون روایی همه مذاهب اسلامی از حنفی و حنبلی تا مالکی و شافعی گاه از روایات مربوط به امام حسین(ع) سرشار است. نه فقط راویان حدیث و محدثان و مورخان، بلکه اکثر مفسران و ادیبان و شاعران، شرح حال‌نویسان و به اصطلاح تراجم‌نگاران و رجال‌شناسان، عارفان، نویسندگان دایرةالمعارف‌ها، جغرافیدانان و سفرنامه‌نویسان خلاصه همه آنان که دستی به قلم و کتابت داشته‌اند، هریک به نحوی چیزی در این باب نگاشته و به طور مستقل یا در ضمن آثار خود عرضه کرده‌اند. حتی در کتب کلامی و اعتقادی و نیز کتاب‌های به اصطلاح ملل و نحل و کتاب‌های لغت و نحو و بلاغت، در این موضوع، مطالبی دیده می‌شود. در فهرست اجمالی ذیل ما فقط به ذکر نمونه‌هایی در حد این مجال اندک پرداخته‌ایم.

۱- تا آنجا که ما جست‌وجو کرده و یافته‌ایم، در دوران ما و پیش از این مرحوم علامه امینی در کتاب خود راه و روش ما راه و روش پیامبر (ص) ما است فهرستی از منابع غیرشیعی را در این باره ارائه و معرفی کرده است که به دهها عنوان بالغ می‌شود.

۲- پژوهشگر برجسته و نامدار مرحوم حمید عنایت نیز در کتاب ممتاز خود با عنوان اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، اگرچه به قصد گزارشی تحلیلی و نه صرفاً کتابشناختی، حدود ۹ نمونه از آثار مهم اهل سنت درباره امام حسین(ع) از قرن پنجم هجری تا دوران معاصر را ذیل عنوان شهادت مطرح کرده است که در آن از جمله ابن خلدون از قدما و استاد عقاد از معاصران و آرای ایشان را هم مطرح و بررسی کرده است.

۳- باز به قصد تحلیل و نه کتابشناسی، آقای بخشعلی قنبری در کتاب خود فلسفه عاشورا از دیدگاه اندیشمندان مسلمان جهان که از سوی نشر بین‌الملل سازمان تبلیغات اسلامی، منتشر شده است، ۷ نمونه از بزرگان اهل سنت را در این باره - البته نه به تفکیک - با آثار و دیدگاه‌هایشان معرفی کرده است از جمله: سنایی اقبال لاهوری و طه حسین و عقاد.

۴- آقای محمد اسفندیاری، کتابشناس و عاشوراپژوه دیگری است که در کتابشناسی تاریخی امام حسین حدود ۲۰ عنوان از قدیمی‌ترین منابع و آثار ویژه امام حسین(ع) که توسط عالمان، محدثان و مورخان اهل سنت پدید آمده است، هریک را در مقاله‌ای کوتاه معرفی کرده است. ایشان نیز به خاطر رعایت ترتیب تاریخی، کتب اهل سنت را تفکیک نکرده است.

۵- آقای رسول جعفریان، از عاشوراپژوهان و تاریخ‌نگاران پرکاری هستند که در کتاب خود با عنوان تاملی در نهضت عاشورا در دو فصل به این موضوع پرداخته‌اند. در فصلی، عزاداری برای امام حسین(ع) در اهل سنت را بررسی کرده و در آن ۷ عنوان از آثار علمای حنفی را معرفی کرده و در فصلی دیگر به معرفی روضه‌الشهدای ملاحسین کاشفی پرداخته که بیشتر مشهور به تسنن بوده است.

۶- آقای محمد نوری که از دیگر کتابشناسان و عاشورا پژوهان است، در مقاله‌ای با عنوان منابع اولیه تاریخی درباره امام حسین(ع) و عاشورا که در شماره سوم فصلنامه «کتابهای اسلامی» آمده است، بیش از ۱۲ منبع اهل سنت را - باز هم نه به تفکیک - معرفی کرده است.

۷- در برخی از کتابنامه‌های دیگر درباره امام حسین(ع) که خوشبختانه به حدود ۵۰ مورد مفصل و مختصر بالغ می‌شود و اغلب آنها را آقای اسفندیاری در کتابشناسی یاد شده خود معرفی کرده است، به طور پراکنده و مکرر منابع و آثاری از غیرشیعیان و به ویژه اهل سنت وجود دارد که باز هم اغلب جداگانه و تفکیک شده نیستند. از جمله کتابنامه‌های جدیدی که درباره امام حسین(ع) منتشر شده است، سیری در سلوک حسینی است که به کوشش صاحب این قلم و یکی از همکاران فراهم آمده و حدود ۱۸ عنوان از کتب غیرشیعیان در آن معرفی شده است. در کتابنامه اخیر جمعاً حدود پانصد کتاب عاشورایی به اجمال و تفصیل معرفی شده است.

کتابشناسی توصیفی امام حسین(ع) از سلمان حبیبی و نشر مرکز پژوهش‌های صدا و سیما، کتابشناسی امام حسین علیه‌السلام که توسط دکتر نجفعلی حبیبی تدوین شده و مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره) منتشر کرده است، و کتابشناسی عاشورا از محمد حیدری قاسمی، که انتشارات روزنامه اطلاعات منتشر کرده است، از دیگر کتابنامه‌هایی هستند که به صورت مختلط، شامل تعدادی از مکتوبات عاشورایی اهل سنت هستند.

۸- در کتاب ثارا... از مرحوم آية‌الله حسینی عندلیب همدانی، از انتشارات در راه حق، در فصلی با عنوان مقتل نگاری از ۱۴ مقتل از میان رفته نام برده شده که اغلب آنها توسط علمای سنی مذهب نوشته شده و ۱۰ مقتل را نیز تحت عنوان مقاتل اهل سنت که موجود است، فهرست‌وار ذکر کرده است.

۹- در سالیان اخیر و به موازات گسترش تأثیرات و بازتاب‌های سیاسی عزاداری شیعیان برای امام حسین(ع)، کتاب‌های متعددی عمدتاً از سوی وهابیان، در ردّ تعزیه و شیوه عزاداری شیعیان و حتی در ردّ قیام حسین(ع) نوشته شده و بیشتر در پاکستان و هندوستان و به زبان اردو منتشر شده است که فهرستی از آنها در نشریات مرکز

بازشناسی اسلام و ایران منتشر شده و در کتابشناسی تاریخی امام حسین (ع) معرفی شده است.

۱۰- موارد پیشین عمدتاً شامل کتاب‌های مستقل بود که از کهن‌ترین تا تازه‌ترین آنها شاید به بیش از صد عنوان بالغ شود، اما بسیاری از مجموعه‌ها و دایرةالمعارف‌ها، مجلات و حتی کتب درسی در جهان اسلام نیز هست که مشتمل بر مقاله یا مطالبی در این موضوع است و اینها تعدادشان بسیار است و به دهها و بلکه صدها عنوان می‌رسد. همچون: دایرةالمعارف فرید وجدی، دایرةالمعارف فؤاد افراهم بستانی، الاعلام زرکلی، المنجد، تاریخ سیاسی اسلام از دکتر حسن ابراهیم حسن، پرتو اسلام و... از احمد امین، تاریخ تمدن اسلام از جرجی زیدان، تاریخ مصور اسلام از عمر فرّوخ. برخی از کتاب‌های مستقل یا غیرمستقل نیز در این باب به صورت شعر است که خود نمونه‌های فراوان دارد.

۱۱- تا اینجا عمدتاً کتاب‌های اهل سنت مطرح بود، اما خوب است دریچه‌ای هم بگشاییم به سوی برخی از آثاری که توسط خاورشناسان و مسیحیان نوشته شده و نمونه‌ای از آنها نیز ارائه کنیم:

- عیدالغدیر، از بولس (پولس) سلامه، شاعر بزرگ لبنانی که بخش عمده آن درباره امام حسین (ع) است و راستی که شاهکاری است سترگ.

- امام حسین و ایران، کورت فریشلر، ترجمه و اقتباس ذبیح‌الله منصوری، نشر جاویدان، تهران

- امام حسین (ع) در جامه ارغوانی، سلیمان کتانی، ترجمه پرویز لولاور، نشر نصر، قم

- توصیفی از سرور شهیدان حضرت امام حسین، جرج جرداق، ترجمه جلال‌الدین فارسی، شرکت سهامی انتشار، تهران

- سیاست‌الحسینیة یا رولیسویون حسینی، مارتین آلمانی و ژوزف فرانسوی، ترجمه سیدجلال‌الدین حسینی، تهران

- فاجعة کربلا. جرجی زیدان، ترجمه محمدعلی شیرازی، مجله ماه نو، تهران

- علی و حسین (ع) دو قهرمان اسلام، گابریل آنگری، ترجمه فروغ شهادت، زوار، تهران

- خون در صحرا، پیتر ریپ، ترجمه جواد میرکریمی، آسیا، تهران

- حسین (ع) در اندیشه مسیحی، آنتوان بارا... و دهها مقاله و آثار دیگر که مشتمل بر این موضوع هستند و از سوی غیرمسلمانان و اهل کتاب و غیره نوشته شده‌اند.

۱۲- برخی از بزرگان غیرشیعه و یا غیرمسلمان هم هستند که کتاب یا حتی مقاله‌ای هم در این باب ندارند.

اما گاه سخنان مهم، مشهور و ماندگاری درباره امام حسین (ع) دارند که گفتنی و شنیدنی است که از جمله آنهاست: توماس کارلایل، ادوارد براون، واشنگتن ایرونیگ (مورخ و زندگی‌نامه‌نویس مشهور آمریکایی)، نیکلسون، گیبون (مورخ انگلیسی)، چارلز دیکنز، محمدعلی جناح و بالاخره مهاتما گاندی، رهبر استقلال هند که گفته‌اند به خاطر علو و عظمت روحی و برجستگی انسانی و معنوی‌اش

«مرد هزاره دوم میلادی» عنوان یافته است و در پایان این قسمت تنها سخن او را به عنوان نمونه نقل می‌کنیم و برای نمونه‌های بیشتر به «فرهنگ عاشورا» از آقای جواد محدثی ارجاع می‌دهیم:

«من زندگی امام حسین، آن شهید بزرگ اسلام را به دقت خوانده‌ام و توجه کافی به صفحات کربلا نموده‌ام و بر من روشن شده است که اگر هندوستان بخواهد یک کشور پیروز گردد، بایستی از سر مشق امام حسین پیروی کند.»

و اما بخش پایانی و پایان بخش این مقال برگردان فارسی و برگرفته از مقاله‌ای کتابشناختی است به عربی از استاد سیدعبدالعزیز طباطبایی کتابشناس و پژوهشگر فقیه که با عنوان «المدونات التاریخیه لواقعةالطف» در شماره ۱۲ مجله الموسم در ۵ صفحه چاپ شده است و چون در بخش اول این مقاله مواردی را به صورت گزارشی اجمالی مطرح کردیم، در اینجا عناوینی را با تفصیل بیشتر و براساس مقاله مذکور - با اندکی حذف و اضافه - تقدیم می‌داریم.

مقتل الحسین (ع)

نویسنده این کتاب، ابوعبیده معمر بن مثنی بصری متولد ۱۱۰ هجری است که در سال ۲۰۹ هجری از دنیا رفته است. او از بزرگان و مشاهیر ادب عربی بوده است. ابن قتیبه در کتاب معارف خود صفحه ۵۴۳ می‌گوید: «مردی عجیب و غریب بود و علاقه به مسائل تاریخ قدیم عرب بر او غلبه داشت. شعر را درست نمی‌خواند... و از عرب‌ها بدش می‌آمد! و درباره معایب عرب کتاب‌ها نوشت و بر مذهب خوارج بود». جاحظ می‌گوید «در روی زمین نه از اهل سنت و نه از خوارج هیچ کس از ابوعبیده دانتر بر همه علوم نبود».

از آثار او نزدیک به دویست کتاب نام برده‌اند: از آن جمله: مقاتل الاشراف، فضائل الفرس، خوارج البحرین و الیمامه، مآثرالعرب، مثالب العرب، و کتاب الجمل و صفین.

می‌گویند این کتاب نزد سیدبن طاووس حلی - متوفی به سال ۶۶۴ هجری - و در کتابخانه‌اش بوده است و از آن نکاتی را در کتاب‌هایش نقل کرده است. به گفته کتاب‌شناس و پژوهشگر تاریخ اسلام سیدعبدالعزیز طباطبایی، نام این کتاب در فهرست کتابخانه سید بن طاووس که در سال ۱۲۸۴ هجری در شماره ۱۲ مجله المجمع العقلی العراقي چاپ شده و به شماره ۴۳۰ آمده است.

شیخ آقا بزرگ تهرانی در ذریعه می‌گوید که سیدبن طاووس از مقتل معمر بن مثنی در کتاب خود لیهوفه مطالبی را نقل کرده است.

مقتل الحسین (ع)

نویسنده این مقتل نصر بن مزاحم بن یسار ابومفضل عطار کوفی است. کتاب مهم و مشهور دیگر او وقعة صفین است. نصر بن مزاحم در سال ۲۱۲ هجری فوت کرده است.

ابن ندیم در فهرست خود به شماره ۱۰۶، و نجاشی در فهرست خود به شماره ۱۱۴۸ مقتل او را نام برده و از او روایت کرده است. نجاشی هم کتاب‌هایی را از آثار او یاد می‌کند از جمله کتاب جمل،

کتاب صفین، کتاب نهروان، کتاب الغارات، کتاب مناقب، یاقوت حموی در معجم‌الادباء سرگذشت او را ذکر کرده است. خطیب بغدادی نیز در تاریخ بغداد زندگی نامه او را آورده است.

کتاب مقتل الحسین(ع)

نویسنده این کتاب ابو عبید القاسم بن سلام هروی، متوفای ۲۲۴ هجری است. ابو سعید سمعانی در شمار کتاب‌های ابو عبید این کتاب را هم ذکر کرده است. و ذهبی نیز در سیر اعلام النبلاء مقتل او را نام برده است.

مقتل الحسین(ع)

نویسنده این کتاب ابوالحسن علی بن محمد مدائنی بغدادی است که در سال ۱۳۲ هجری زاده شده و در ۲۲۴ و ۲۲۵ هجری در گذشته است.

ذهبی در سیر اعلام النبلاء سرگذشت او را آورده و گفته است: «علامه حافظ صادق ابوالحسن... در شناخت سیره‌ها و جنگ‌ها و علم انساب و تاریخ عرب شگفت‌انگیز بوده است و در آنچه نقل می‌کند مورد تصدیق و دارای اسناد عالی است... مدائنی می‌گوید که او را نزد مأمون، خلیفه عباسی بردند و برای او احادیثی درباره علی(ع) نقل کرد و سپس او بنی امیه را لعنت کرد...» ج ۱۰ ص ۴۰۰.

شیخ الطائفة ابو جعفر طوسی(ره) در فهرست خود با شماره ۴۰۷ سرگذشت مدائنی را آورده و می‌گوید: علی بن محمد مدائنی سنی مذهب است و کتاب‌های نیکوی بسیاری در تاریخ دارد و کتاب مقتل الحسین بن علی(ع) از اوست. گفته‌اند کتابی با عنوان خیانتکاران به امیرمؤمنان هم از اوست. ابن شهر آشوب متوفای سال ۵۸۸ هجری در معالم العالم با شماره ۴۸۶ کتاب مقتل الحسین او را یاد کرده است. در فهرست ابن ندیم زندگینامه مفصلی از مدائنی آمده است و نیز در آنجا آمده است که کتاب اخبار مختار، تاریخ بغداد و معجم‌الادباء از اوست. ذهبی در سیر اعلام النبلاء گفته است که کتاب اخبار اهل البیت هم از اوست.

مقتل الحسین(ع)

مؤلف این کتاب ابن ابی الدنيا، عبدالله بن محمد بن عبید ابوبکر قرشی اموی بغدادی است که در سال ۲۰۸ هجری زاده شده و در ۲۸۱ هجری در گذشته است. صاحب کتاب‌های متعددی است و معلم معتضد و مکتفی از خلفای بنی عباس و تعدادی از فرزندان خلفا بوده است. شیخ الطائفة ابو جعفر طوسی که در سال ۴۶۰ هجری در گذشته است در کتاب فهرست خود به شماره ۴۵۰ سرگذشت نویسنده را آورده است و از این مقتل و مقتل امیرمؤمنان(ع) از این نویسنده یاد کرده است.

ذهبی نیز در سیر اعلام النبلاء زندگینامه او را آورده و همین کتاب را از او نام برده است. همچنین ابن شهر آشوب نیز در کتاب معالم العلماء خود از این کتاب و مولفش نام برده است.

دکتر صلاح‌الدین المنجد در معجم مصنفات ابن ابی الدنيا که در مجله مجمع اللغة العربية در دمشق منتشر شده است، جلد ۴۹ صفحه ۵۹۲ از این کتاب یاد کرده است.

مقتل الحسین(ع)

این کتاب از ابو عبدالله محمد بن زکریا بن دینار البصری است که مشهور به بغدادی نیز بوده و در سال ۲۹۸ هجری وفات یافته است. ابن ندیم در فهرست این کتاب او را ذکر کرده است و نجاشی در فهرست خود زندگی نامه او را آورده است و این کتاب او را نام برده و از او روایت کرده است.

مقتل الحسین(ع)

از حافظ بغوی ابن بنت منیع، ابوالقاسم عبدالله ابن محمد است که از نوادگان یکی از شاهان خراسان بوده و سپس به منبغی و بغدادی شهرت یافته است. او متولد ۲۱۴ هجری و در سال ۳۱۷ هجری وفات یافته است.

از این کتاب او در کشف الظنون حاجی خلیفه یاد شده و ذهبی نیز در سیر اعلام النبلاء زندگی او را نوشته و با کلماتی همچون «حافظ، امام، حجت، و سند روزگار...» از او یاد کرده است.

همچنین زندگی نامه او در تاریخ العبراین خلدون، البدایه و النهایه ابن کثیر و... آمده است.

زندگی نامه مفصلی نیز از او در مقدمه کتاب چاپی اش (مسند علی بن الجعد) آمده است.

مقتل الحسین (ع)

از قاضی ابوالحسین عمر بن حسن شیبانی اشنانی بغدادی است که متولد ۲۵۹ هجری بوده است و در سال ۳۳۹ هجری در گذشته است. اسماعیل پاشا در هدیه العارفین و عمر رضا کحاله در معجم المؤلفین از او یاد کرده و این کتاب را برای او نام برده‌اند.

مقتل الامام الحسین بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهما

فی کربلا

تألیف محمود بن عثمان بن علی حنفی رومی بروسوی است که متولد ۸۷۸ هجری و متوفای ۹۳۸ هجری است. اسماعیل پاشا در کتاب هدیه العارفین خود از او یاد کرده است.

مقتل الامام الحسین بن علی علیهما السلام

این کتاب از ابوالقاسم مجیرالدین محمود بن مبارک واسطی بغدادی معروف به مجیر و بن یقیره است. که در سال ۵۱۷ متولد و در ۵۹۲ هجری فوت کرده است. زندگی نامه و نام مقتل او در کتب بسیاری آمده است و ذهبی در سیر اعلام النبلاء نوشته است: «به دمشق رفت و در آنجا تدریس می‌کرد و شاگردانی را پرورش داد سپس به شیراز رفت و در آنجا تدریس می‌کرد و... در نظامیه بغداد نیز تدریس داشت و پس از آنکه از آنجا کنار نهاده شد به همدان فرستاده شد تا اینکه وفات یافت. ابن دبیثی گفته است که مجیرالدین در فقه به درجه‌ای رسید که یگانه زمان بود و در دانش اصول شاخص بود. من از او جامع‌تر در رشته‌های دانش ندیده‌ام، که خوش عبارت نیز بود و به عنوان فرستاده‌ای به نزد خوارزمشاه نیز رفت...».

مقتل الحسین (ع)

کتابی است از رسعی عزالدین ابومحمد عبدالرزاق الجززی که در سال ۶۶۰ یا ۶۶۱ هجری وفات یافت. ذهبی در زندگی نامه او می‌گوید کتابی در مقتل شهید حسین (ع) نوشت، او پیشوایی استوار و ذوفنون بود... همچنین زندگی‌نامه و عنوان کتابش در منابع دیگر نیز ذکر شده است.

در کتاب تکمله اکمال الاکمال از ابن صابونی صفحه ۱۵۵ زندگی‌نامه‌ای از او آورده شده و در آن جا منابع زندگی‌نامه او نیز ذکر شده است.

در طبقات الحنابله زندگی نامه مفصلی از او آمده است و عنوان کتابش را مصرع الحسین گفته‌اند. در معجم المؤلفین نیز نام کتاب مصرع الحسین آمده است.

مقتل الحسین (ع)

از ابوالحسن بکری احمدبن عبدالله بن محمد و در نسخه‌ای از کتابخانه دانشگاه قزوین در شهر فاس مراکش نام کتاب به صورت (حدیث وفات سرورمان حسین)! آمده است. ضمناً تاریخ تولد و وفات او را نیز در جست‌وجوی اولیه نیافتیم.

مقتل الحسین خوارزمی

ضیاءالدین، ابوالمؤید و صدراالامه القابی است برای یکی از علمای بزرگ قرن ششم که بیشتر معروف به خطیب و اخطب خوارزم، و خوارزمی بوده است. او فقیه، محدث، مورخ، ادیب و خطیب بزرگ دوران خود، و شاگرد و جانشین زمخشری عالم و مفسر بزرگ اهل سنت است. او که نام دقیق‌ترش موفق محمدبن احمد مکی است، از علمای حنفی مذهب و اشعری مسلک اما علاقه‌مند به اهل بیت است که در سال ۴۸۴ ق به دنیا آمد و در طلب دانش و حدیث سرزمین‌های بسیاری از جمله ایران و عراق و حجاز و مصر و شام را درنوردید و صاحب اجازه‌های متعدد از عالمان بزرگ زمان خود در نقل حدیث گردید و شاگردان بسیاری را پرورش داد. عالمان بسیاری او را ستوده‌اند که از جمله مشهورترین آن‌ها سیوطی می‌باشد. عماد اصفهانی (معاصر خوارزمی) نیز در کتاب خریدة القصر در بخش شعرای ایران او را در فقه و ادبیات از بزرگترین‌ها برشمرده و از لحاظ حسب و نسب در زمره اعظم و افاضل دانسته است.

قطعی در انبیا الرواه و ابن نجار در ذیل تاریخ بغداد نیز درباره‌ او توصیفات مشابهی دارند. خوارزمی را آثار متعددی است که از جمله آنهاست: ۱- کتاب الاربعین فی احوال سید المرسلین (ص)

۲- مناقب علی بن ابیطالب (ع)، که در ایران چاپ شده است.

۳- مناقب ابی حنیفه، که در دوجزه در هند چاپ شده است.

۴- مقتل الحسین (علیه السلام)، در دو جزء که در همین مقاله به آن می‌پردازیم.

همه کسانی که از خوارزمی یاد کرده‌اند از اشعار او نیز سخن گفته‌اند. اشعار او بسیار است که برخی از آنها در ستایش علی (ع) و برخی در ستایش ابوحنیفه و برخی هم در ستایش بعضی از استادانش و موضوعات دیگر می‌باشد.

خوارزمی در یکی از اشعارش درباره‌ علی (ع) سروده است: «ای خوشا ابوتراب که شیرمیدان نبردها بوده است و زینب محراب...»

پیامبر با دانش خویش همچون شهریبست و علی هدایتگر، برای آن شهر همچون باب...»

خوارزمی در سال ۵۶۸ یا ۵۶۹ ق در خوارزم درگذشته است. شرح حال مفصل او در کتاب عبقات الانوار میرحامد حسین هندی و الغدیر علامه امینی آمده است.

کتاب مقتل خوارزمی که از کهن‌ترین و مهم‌ترین منابع تاریخ عاشورا است، ضمناً اصلی‌ترین و مشهورترین کتاب به جا مانده از خطیب خوارزمی هم هست که شامل یک مقدمه و پانزده فصل در دو جزء است و جمعاً بیش از پانصد صفحه در قطع وزیری است. فصل‌های آغازین مقتل درباره‌ فضائل پیامبر اکرم (ص)، علی (ع)،

حضرت فاطمه (س) و برخی از بزرگان دیگر است. از فصل ششم تا چهاردهم ویژه بسیاری از مطالب مربوط به امام حسین (ع) است و در بخشی از فصل ششم نیز به فضائل امام حسن (ع) پرداخته شده است. فصل پانزدهم که پایان بخش کتاب است، درباره‌ حوادث پس از شهادت امام، بازتاب قیام حسینی و داستان قیام مختار است.

مقتل الحسین کتابی است تاریخی و روایی که مطالب آن با ذکر سند از روایان و محدثان و مورخان مشهور گذشته نقل شده است. از جمله کسانی که خوارزمی از آنان روایت کرده، ابن اثم و جلاله زمخشری است.

محتوای برخی از روایات کتاب خوارزمی محتاج دقت و بررسی و تحقیق بیشتر است که نویسنده کتابشناسی تاریخی امام حسین (ع) آقای محمد اسفندیاری به چند مورد از آنها اشاره کرده است. (ر.ک. ص ۶۸ و ۶۹ کتابشناسی) همچنین در کتاب یاد شده آمده است که درباره‌ مقتل خوارزمی مقاله محققانه‌ای توسط مرحوم محمد قزوینی با عنوان «کتاب مقتل ابوالمؤید خوارزمی» نوشته شده و سپس در کتاب «مقالات قزوینی» توسط انتشارات اساطیر آورده شده است.

بنابراین می‌توان گفت که درصد مهمی از منابع اصلی و فرعی و مستقل و غیرمستقل در این باره را آثار غیرشیعیان تشکیل می‌دهد و این تأکیدی است بر این حقیقت که امام حسین (ع) چراغ هدایت و بلکه خورشیدی است که فراتر از مذهبی خاص است و متعلق به کل اسلام و خدایپرستان و انسان‌های حق‌گراست.

و اما حسن ختام را ترنم به ابیاتی از حافظ می‌کنم که خود از سنبلان به شدت علاقه‌مند به اهل بیت بوده است و هرچند به شیوه شیوای خویش تصریحی درباره‌ کربلا ندارد اما کنایه‌ای بلیغ‌تر از تصریح دارد که:

رندان تشنه‌لب را آبی نمی‌دهد کس

گویی ولی‌شناسان رفتند از این ولایت

در زلف چون کمندش ای دل میبچ کانجا

سرها بریده‌بینی بی‌جرم و بی‌جنایت

و بسیار شاعران بزرگ سنی مذهب که شعر خود را متبرک به نام و یاد و ستایش فضایل ریحانه رسول خدا و سالار شهیدان کرده‌اند که نمونه‌ها و تفصیل آن را به کتابی که در دست تألیف است واگذاشته‌ایم و باز از قول حافظ بازمی‌گوییم که:

ز آتش وادی ایمن نه منم خرم و بس

موسی آنجا به امید قیسی می‌آید

و اگر پسند افتد آخرین نکته راه قدری فراتر از کتابشناسی رفته و کمی وارد معقولات شویم و بپرسیم که:

آیا غیرشیعیانی که نسبت به امام حسین (ع) محبتی توأم با معرفت و تلاش علمی دارند، شیعه‌تر از برخی از ما شیعیان نیستند که چه بسا در برابر تحریفات و بدفهمی‌ها و سوءاستفاده‌ها از عاشورا سکوت می‌کنیم و یا کاری آنچنان که باید انجام نمی‌دهیم؟